

Dr. Lóránt Bali, Ph. D.
Sveučilište u Panononiji
balilori@gamma.ttk.pte.hu

Dr. László Gulyás Ph.D.
University of Szeged Faculty of Law
laszlo.gulyas65@gmail.com

Primljeno/Received: 1.7. 2019.
Prihvaćeno/Accepted: 21.9.2019.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Pregledni rad/Review
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.17>

UDK 323.27(439)“1956“

UDK 323.2(497.5)

DOGAĐAJI 1956. GODINE TE NJIHOVE PRETHODNE OKOLNOSTI U POMURJU I RAZDOBLJE KONSOLIDACIJE DO KRAJA 90-IH GODINA¹³⁶²

Sažetak: A jugoszláv – magyar határ egy sajátos övezet volt a hidegháború során. A határtérségben egy sajátos „kis hidegháború” volt. „A külön utas” Jugoszláviával szemben a Rákosi Mátyás vezetését bíró Magyarország a sztálinista szellemet követve igyekezett fellépni. Rákosi Mátyás Josif Visarionovic Stalin leghűbb tanítványa volt. Az etnikai érzéketlenségét jelentősen megszenvedte a határ mentén élő horvát nemzetiség is. A tanulmány célja, hogy bemutassa a korszak politikai gondolkodását és annak hatásait az ötvenes években a mindennapi életre Zala megyében és annak változásait a rendszerváltoztatásig.

Ključne riječi: hidegháború, ötvenes évek, rendszerváltoztatás, Zala megye

Uvod, povijesni prethodni okolnosti

Dana 21. prosinca 1944. godine održana je osnivačka skupština Privremene nacionalne skupštine u Debrecenu, na kojoj je formirana Privremena nacionalna vlada. Za predsjednika Nacionalne skupštine je odabran Béla Zsedényi, sveučilišni profesor, a za predsjednika Vlade

¹³⁶² Studija je napravljena u okviru projekata: ‘56 őszea Magyar – Jugoszláv határ térségben. KKETTKK-56P-04-0728. Financirana je od Közép-és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány támogatása. Na mađarskom jeziku je naslov: Az 56-os események, azok előzményei és annak leképeződései a Muramentén, majd a konszolidálódás időszaka a 90-es évekig. Tiskana je samo u nekoliko primjeraka na mađarskom jeziku. Ovdje je prevedena na hrvatski jezik.

Miklós Bála Dálnoki. Zbog prometnih i komunikacijskih poteškoća koje su posljedice ratnog stanja, osnovan je od strane zastupnika Nacionalne skupštine politički odbor od 23 članova, koji je imao opširnije ovlasti i zamijenio je parlament. Posjeduje ovlasti zakonodavstva i njegovi članovi su prisiljavali na automatski prihvata svake odluke ustrojstva članove Nacionalne skupštine. Na samom početku oštećene su demokratske vrijednosti. Mađarska je, nakon postavljanja nove političke konstelacije 28. prosinca, objavila rat Hitlerovoj Njemačkoj, a izaslanstvo na čelu s ministrom vanjskih poslova Jánosom Gyöngyösi je potpisalo sporazum o primirju u Moskvi 20. prosinca. U kontekstu Sporazuma je Sovjetski Savez preuzeo odgovornost za isplaćivanje odštete u ukupnom iznosu od 200 milijuna dolara, od tog je iznosa namijenjeno 70 milijuna dolara za Titovu Jugoslaviju i 30 milijuna dolara za Čehoslovačku. Ograničili su razmjere mađarske vojske u osam razreda maksimalno te su prihvatili zabranu organizacija krajnje desnice. Pobjednik prvih slobodnih izbora je Stranka malih posjednika, što je dovelo do rezultata da je Zoltán Tildy 15-og studenog proglašen premijerom. Jedna od najvažnijih mjera nove Narodne skupštine je bila ostvarenje republikanskog oblika državnog uređenja s datumom 1. veljače 1946. godine. Na izborima su sudjelovali komunisti i socijaldemokrati s većim uspjehom uz pritisak Savezničkog kontrolnog odbora (SZEB). István Dobi, Mátyás Rákosi i Árpád Szakasits izabrani su državni ministri. Zadnja dva su dostigli poslije i dužnost zamjenika premijera. (SALAMON K. 1998.).

Političke parnice koje prikazuju diktaturu proletarijata

Prva žrtva koncepcijskih parnica bila je Mađarska bratska zajednica početkom godine 1930. Cilj ustrojstva je bilo političko podizanje Mađara i služba njihovom društveno-gospodarskom napretku. Članovi ustrojstva bili su nekadašnji vojnici i generali pa je bilo lako primijeniti na njih optužbu urote tako što je urota imala i vojnu liniju. Stoga je Odjel državne sigurnosti (ÁVÓ) u suradnji s Odjelom vojske vojne politike proveo istrage, koje su obuhvatile više političara iz Stranke malih poduzetnika. Slobodni narod 5. siječnja 1947. napisao je u svom članku slijedeće vezano uz taj predmet: „*Ne znamo što sve će se ispostaviti. Ali je očevitno već do sada, da su urotnici pokušali stupiti u kontakt s reakcijskim krilom Stranke malih posjednika te su pokušali iskoristiti Stanku malih posjednika kao legalnu organizaciju. I u tome što se dogodilo nije nevino vodstvo navedene Stranke.*”¹³⁶³

Komunisti na čelu sa Lászlóm Rajk provocirali su predmet sve dok nije došlo do isključenja 11 zastupnika iz redova Stranke malih poduzetnika. 14. veljače Rajk je optužio glavnog tajnika navedene stranke, Bélu Kovács da je znao o uroti. Odbijeno je njegovo pravo imuniteta

¹³⁶³ SALAMON K. 1998: Magyar történelem 1914-1990 (Mađarska povijest od 1914 – 1990). Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest p. 183.

od strane frakcije, dobrovoljno je sudjelovao u ispitivanju Odjela državne sigurnosti (ÁVÓ), nakon toga su ga odvele sovjetske vojne vlasti u Sovjetski Savez, gdje je bio 8 godina u zarobljeništvu. Nakon toga je postalo očevidno da je cilj komunista likvidiranje glavnog stožera Stranke malih posjednika. Zadnja je žrtva bio premijer Ferenc Nagy, koji je bio optužen za vrijeme svojeg službenog puta u svibnju 1947. godine da je bio povezan s urotom. Premijer je bio zabrinut za svog sina. Kada ga je dobio, potpisao je izjavu o ostavci. S tim korakom potpuno je uništena najveća parlamentarna stranka malih poljoprivrednika i politička elita od strane klike na čelu s Rákosijem. Nakon izbora „plavih cedulja”, koji je održan 31. kolovoza 1947. godine, 61% glasova je dobio Izborni savez fronta mađarske nacionalne nezavisnosti, koju su vodili komunisti te su postali isključivi upravitelji političkog života. Težili su potpunoj eliminaciji oporbenika i služenju Sovjetskom savezu. U rujnu 1947. godine formirana je Informacijska agencija europskih komunističkih stanaka, tj. Kominforma. Njezin je cilj bio uspostavljanje diktature proletarijata u Europi (SALAMON K. 1998.).

Razvoj i utjecaj sovjetskog – jugoslavenskog odnosa na sustav odnosa Mađarske – Jugoslavije

Poslije II. Svjetskog rata Jugoslavija je autentično kopirala Staljinov sustav, bila je jedna od njegovih najvjernijih pristaša. To je prvenstveno zato jer je vođa stranke u Jugoslaviji, Tito, bio suradnik Kominforme počevši od 1935. godine sve do povratka, do oporavka nakon njemačke invazije, te je uspješno naučio „profesiju” u Staljinovoj imperiji. Bio je među prvima, koji je izradio sovjetski model. Već je 11. travnja 1945. godine potpisana konvencija o prijateljstvu i suradnji između dvije države. U siječnju 1946. godine je ratificiran ustav po sovjetskom modelu od strane Jugoslavenske Narodne Republike. U sumraku novog bipolarnog poredaka pogoršao se odnos između Tita – koji je čeznuo za regionalnom vodećom pozicijom jugoistočne Europe – i Zapada. Situaciju su otežavale financijske rasprave sa SAD-om, zbog čega su Amerikanci koristili svoje vojno zrakoplovstvo kao sredstvo izvršenja pritiska. Povrijedili su jugoslavenski zračni prostor u nekoliko navrata, i minimalno jedanput je oboren jedan od njihovih zrakoplova od strane jugoslavenskog vojnog zrakoplovstva. Osim Zapada i Sovjetski savez je sa sve većom kritikom pratio politiku Josipa Broza Tita, kojoj je bio glavni podupiratelj u rasnoj mješovitoj zemlji oružana sila s partizanskom ideologijom, koja se procjenjuje na blizu 700-800 tisuća osoba, i koja je značila ujedno i značajni vojni potencijal. Prilikom analize sovjetskog – jugoslavenskog razvoja sukoba postoje više primjera brkanja pojmova. Moramo utvrditi da je razbuktavanje konflikta vezano uz Staljinovo ime. Iako se Tito ugledao na njega i bojao se, usprkos tome je postao previše autonoman te je značio opasnost za sovjetsku sferu interesa na Balkanu. Intervenirao je u grčki konflikt, dao je financijsku potporu Albaniji te je pokušao oblikovati državni savez sa Bugarskom i Albanijom. (MÉSZÁROS M. 2009.).

Stvarno pogoršanje jugoslavensko – mađarskog odnosa je započelo sa parnicom Rajk te isključenjem Jugoslavije iz Kominforma. 30. rujna 1949., slično drugim socijalističkim zemljama, otkazali smo konvenciju o suradnji i o međusobnoj pomoći Jugoslaviji, i od 1950. godine nastao je neprijateljski odnos između dvije države, koji je bio opterećen s manjim vojnim konfliktima. U dnevnom tisku je to bila tema na tapeti, ponekad civilizirano i ponekad manje civilizirano. Tita su vrijeđali atributima: „neprijatelj Mađara“, „pas na lancu imperijalista“, „imperijalistički i fašistički sluga“. Jedan od žalosnih rezultata negativnih političkih procesa je bilo što je politička atmosfera postala napeta u županijama pokraj južne granice, postalo je uobičajeno, utjecalo je na ljude, na njihov svakodnevni život. (HAJDÚ Z. 2008.).

Sukobi Državne uprave za sigurnost (ÁVH) i Uprave državne bezbjednosti (UDB) u mađarskoj pograničnoj zoni u županiji Zala i ostali aspekti osiguranja

Gore predstavljeni jugoslavensko–mađarsko politički i vojni sukob je utjecao na svakodnevni život ljudi u pograničnoj zoni. Kao što sam prije spomenuo iseljeno je više od 3400 ljudi iz pograničnog pojasa u duljini 15 km. U prvom redu bili su iseljeni oni, koji su se smatrali neprijateljima ustrojstva: dužnosnici iz Horty doba, župnici, časne sestre, kulaci, nekadašnji žandari. U sigurnosnoj zoni boravilo se isključivo s posebnom ulaznicom. Oni koji su eventualno pobjegli u Jugoslaviju, našli su se u većim problemima jer ih je UDB brzo uhvatio u većinu slučajeva te su prisilnim putem vraćeni u Mađarsku kao prisilni agenti.

Slijedi jedan opširniji odlomak koji opisuje deportaciju. (MOLNÁR A. 1996. pp. 346-348):

„Na području naše županije u pograničnoj zoni je započeta deportacija nepouzdatih pojedinaca u ranu zoru 23. lipnja. O događajima je stanovništvo u naseljima saznalo tek ujutro kada su iseljenici pakirali svoje stvari i krenuli prema mjestu utovara. U trenutku pokreta iseljenika sakupile su se u nekim selima i na postajama manje ili veće grupe, koje su kao gledatelji promatrali iseljenje, a zatim su otišli na svakodnevni posao na polje. U dotičnim naseljima mobilizirali su mjesne Partijske organizacije odgojitelje naroda (agitatore) po rasporedu Županijskog i Općinskog vijeća s osiguranjem odgovarajuće aktive već u ranim satima te da obavijeste u dovoljnoj mjeri stanovništvo o događajima...“

Vidjevi događaje iseljavanja stanovništva u selu Semjénháza (Općina Letenye) Risó Trojkó, stanovnik sela Semjénháza, trčao je po selu i mobilizirao je žene, neka ne dozvole odvesti župnika. Kada su saznali da nije u pitanju župnik, smirili su se, mada su i dalje pričali o tome, da će ako odvesti župnika oni će leći pred automobil. Svugdje je mir u selima, svatko radi svoj redovni svakodnevni posao. Većina njih žali iseljenike, pričaju o tome u okviru obitelji i susjedstva...“

U selu Tótszentmárton (Sumarton) gdje je jedan kulak, koji je bio član naše Partije do 1948. godine iseljen, jedna je organizirana neprijateljska grupa s 15-ak članova, stojeći pred Općinom vikao da je sad režim Strelastih križeva, iseljeni će biti stari komunisti. Kod iseljavanja, isto kao i kod drugih akcija, neprijatelji pokušavaju stvoriti napetu atmosferu. Npr: kada su odvedeni iseljenici jedan kulak je rekao čovjeku koji ih je gledao: „danas meni, sutra tebi“..

Posebno je opasna atmosfera, jer mjestimično se pojavljuje pojam „dobrog kulaka“, gdje kažu ljudi za njega nije bio loš čovjek. Reakcionari pokušavaju to razglasiti i s time ostvariti suosjećanje prema iseljenima. Osobito u jutarnjim satima, kada su iseljenici bili u dodiru s mještanima, oni sami su pokušali poplašiti stanovništvo. U Letenji je na primjer jedan kulak rekao: čeka nas sve ono što je čekalo Židova 44.godine.“ U mjestu Csömödér je promatrala jedna veća grupa na željezničkoj stanici, zatim se razilaze na poziv oružanih snaga za unutrašnju sigurnost i odlaze na radna mjesta.

Kod iseljenika se javlja otpor u obliku bijega. Tako su na primjer pobjegli iseljenici iz Murarátke, iz Ramocse, iz Nemespátró i iz Csömödéra u jutarnjim satima, od kojih je više osoba uhvaćeno od strane policije i izvršeno je iseljenje.

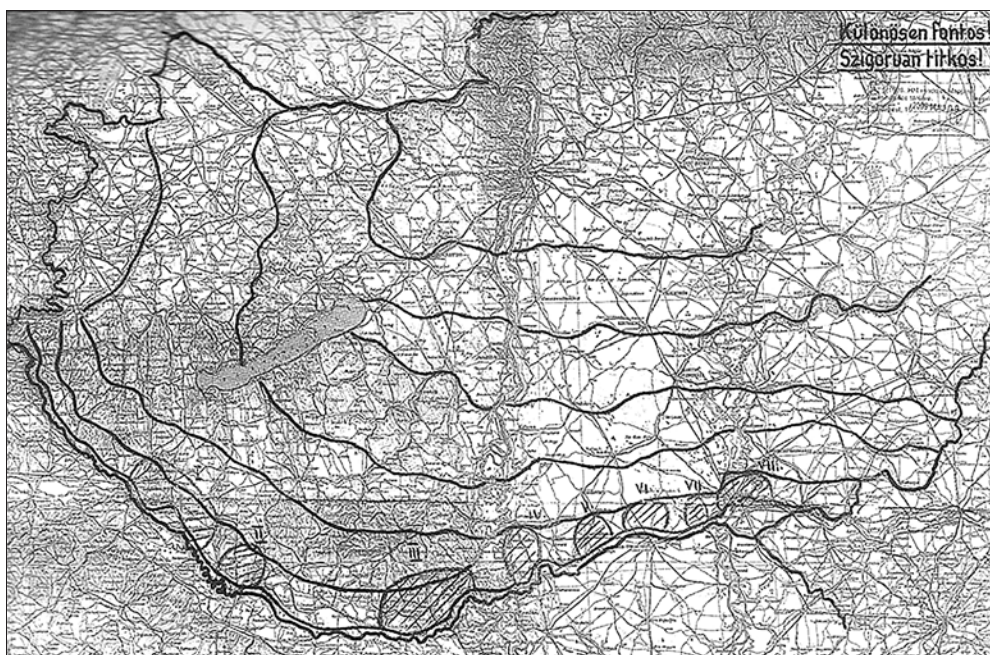
U gradskim razmjerima u Nagykanizsi čulo se glasa na tržnici, gdje su žene sa sela pričale šapćući o iseljenju. Općenito je veliko iznenađenje u krugu desničara, i tako su rekli u Szepetneku i u Szentgyörgyvölgyu kulaci, koji nisu kandidirani za iseljenje da će spakirati svoje stvari jer se ne zna kada će biti oni na redu... U Nagykanizsi se posebno u krugovima odvjetnika osjeća velika zbrka. Službenici tvornice MAORT, koji su obično vrlo neodlučni elementi, sustežu se od izražavanja misli.

Siromašno seljaštvo i pogotovo ljudi iz Proizvodne zadruge prihvatili su iseljenje s oduševljenjem. U Letenyi su pričali članovi Proizvodne zadruge, da je na taj način trebalo raditi iseljenje puno prije. U Nemesnépu i u Szentgyörgyvölgyu su se drugovi i agrarni proleter i bunili što nisu iseljeni svi kulaci...

Dana 17. kolovoza 1953.godine u 13.30 minuta u blizini Rédicosa došlo je do oružane nezgode. Otvorena je vatra s Jugoslavenske strane na graničare Jánosa Kaitszka i Lászlóa Tiliczka iz strojnice MG-42. Borbu vatrenim oružjem je okončao Tiliczki, koji je ustrijelio jugoslavenskog strojničara. Istog dana su ubili iz suprotne strane u Tótszerdahelyu (Serdahelu) Imru Gőza, graničara. Možda je dignula najveću prašinu nezgoda, koja se desila na otoku Mura kod Letenye 19. prosinca 1951. godine. Jugoslaveni, njih desetoro, sjekli su drva na otoku pod zaštitom četiri radnika Ministarstva unutarnjih poslova. Slijedila je diplomacijska razmjena nota, a rasprava se vodila o tome sve do ljeta 1952. godine. Slobodan narod je davao izvještaj o tome redovno (JAKUS J. 2012.).

Vojno-politički aspekti malog Hladnog rata između Jugoslavije i Mađarske

Demokratsko razdoblje se pokazalo kratkim poslije drugog Svjetskog rata da se pokrene prekogranična suradnja između dvije države. Od 1949. godine pogoršali su se bilateralni odnosi, pedesetih godina nestala je prohodnost skoro cijelom jugoslavensko-mađarskom granicom. Sovjetski Savez odbio je konfederativna nastojanja na Balkanu. Rezultat te napetosti je da je u Bukureštu Tito osuđen 21. lipnja 1948. po odluci Kominforma, klopjen na pet godinu sa Joslavijom u lipnju 1949 godine. 1. prosinca 1918. proglašeno je Srpsko-Hrvatsko-ovensko Kraljevstvo, koje je od 1929. godine nazvano Jugoslavenskom Kraljevstvom. Od 31. siječnja 1946. do 2828. travnja 1992. postojala je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. U 11 duljini od 621 km te je postalo područje s otvorenim vojnom i političkim suprotnostima. Ljeti 1951. godine su započete radnje utvrđivanja, oblikovana je jedna obrambena zona duga 430 km, koja je ojačana minskim poljima, bodljikavom žicom i betonskom utvrdom¹³⁶⁴. Posljedica je toga što se prije planirani socijalistički razvoj teške industrije nije ostvario u pograničnoj zoni. (BALI L. 2012.).

Slika 1. Obrambena zona sustava južne obrane

Izvor: Srágli L. 2009. 59. p.

¹³⁶⁴ Hajdú Z. 2008: A magyar-jugoszláv kapcsolatok a hidegháború időszakában (1948-1955) (Mađarsko – jugoslavenski odnosi za vrijeme Hladnoga rata) In: A baranyai államhatár a XX. Században. (Baranjska državna granica u XX. stoljeću.) HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Pécs, pp. 69-77.

Mađarski vojno-razvojni planovi su se konstantno mijenjali paralelno s pogoršanjem bilateralnih odnosa. U jeseni 1949. računao je vojni raspored „Petőfi” s oružanom snagom od 53 000 vojnika, u proljeće 1950. godine računao je „Rákóczi” sa 65.000 osoba, a te iste godine je odredio „Kossuth” broj vojnika u zbroju 135.000. Službeni naziv domobranstva je postao Mađarska narodna armija, koja je 1952. godine održavala 230.000 vojnika u oružju. Pokraj armije je pomagala obranu jedinica Državne uprava za sigurnost (ÁVH), policija i granična policija sa skoro 50 tisuća vojnika. Uveden je u vojnu politiku dosada nepoznati sigurnosni faktor, takozvana granična kontrola. Rezultat je toga da je ostvarena teritorija veličine 9000 km², koja je obuhvatila 6 županija, 15 općina i 310 naselja, gdje je bilo gotovo 300 tisuća ljudi dotaknuto različitim mjerama domovinske sigurnosti. Izvršili su značajna iseljenja u krugu društvenih slojeva među ljudima za koje su smatrali da su nepouzdati za društveni sustav. Prisilno su, u dva navrata, iselili više od 3.400 osoba koje su navršile 16 godina od kojih je većina pobjeglo u Jugoslaviju. Stražnji rub graničnog područja bio je u užem smislu 15 km u dubinu, također su bile staze od 2 km, 500 m te 50 metara, gdje je bilo dozvoljeno kretanje samo za graničare. (2.slika) (JAKUS J. 2009., SRÁGLI L. 2009.).

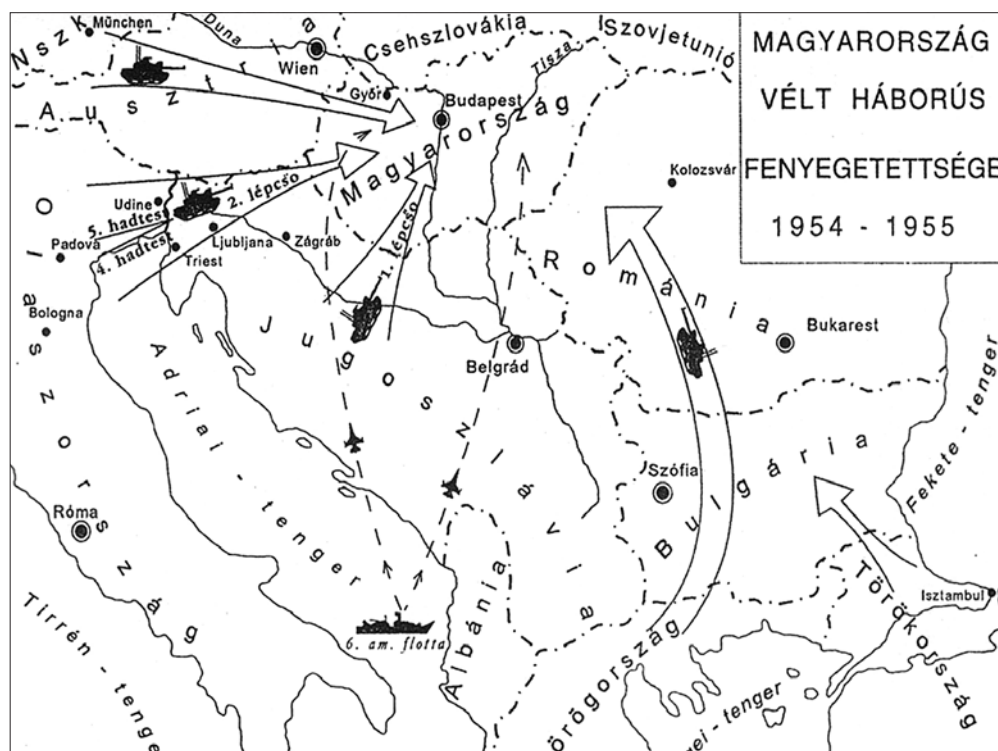
Vojno-geografski i vojno-operacijski smjerni nacrti južnog bojnog polja, s posebnim obzirom na županije Zala i Željeznu županiju

Vojnički-obrambeni planovi su računani pedesetih godina, napadom iz smjera Jugoslavije. Vojno vodstvo je zamislilo ratni napad na sljedeće načine (JAKUS J. 2009. 76. p.):

1. *„Zapadne vlasti bi bile na glavnom bojnopolju, napadna borbena akcija je pokrenuta iz zapadnog smjera protiv mirovnog kampa, a Jugoslavija bi se uključila iz južnog smjera.*
2. *Imperijalisti počinju napad istovremeno s Jugoslavijom protiv socijalističkih država.*
3. *Jugoslavija započinje borbenu akciju samostalno – u prvom redu protiv Mađarske – u koju akciju će se uključiti zapadni imperijalisti s vremenskim kašnjenjem.“*

Mađarska narodna armija je računala iz tog razloga jugo-zapadnim i južnim smjerom vojne operacije. On je bio od prioriteta za Zalsku i Željeznu županiju. U daljnjem tekstu ću se fokusirati direktno na pograničnu zonu. Odsjek od Szentgotthárda do Muraszemenye je dug 70 km. Teren ima značajan energetske reljef, prekriven šumama. Računali su samo s pomoćnim jugoslavenskim napadom. Drugi odsjek bojišta je dug 98 km od Muraszemenye do Barcsa. Granicu obrane rijeke Drava i Mura, kod dijela Gola – Bjelovar, osigura rijeka na svojoj lijevoj obali jugoslavenskim mostobranom. Taktički aktivitet južnog susjeda je očekivani kod bojišta, duljine 20 – 25 km linijom Goričan (Muracsány) – Kotoriba (Kotor) – Drava. Taj dio je s mađarske strane dio od Letenye-Tótszerdahely(Serdahel) – Molnári (Mlinarci) –Murakeresztúr (Kerestur). U daljnjem tekstu ću govoriti o puškaranju i o aktivnosti agenata. Prema

konceptiji iz godine 1950. označeno je VII. obrambenih okruga od kojih je relevantan za zalski odsjek Murakeresztúr – Gyékényes – Somogyudvarhely duljine 46 km. Konačna koncepcija obrambenih okruga se ipak razlikuje, koncentrirana je na smjer Lenti – Nagykanizsa i na teritorij između Dunava i Tise.

Slika 2. Pretpostavljena ratna prijetnja naše domovine početkom pedesetih godina

Izvor: Srágli L. 2009. p. 56

Posljednji okrug je bitan s gledišta nacionalnog gospodarstva. Područje Bázakerettye dalo je mrežu proizvodnje naftne industrije u to vrijeme. Gubitak tog područja bi paralizirao privremeno djelovanje države i vojske i države u ratnoj situaciji. Najznačajniji elementi tehničkog utvrđivanja su bili armirano betonski elementi, prošireni sa zemljanim i drvenim položajima za pucanje. Objekti DVR-a (sustav južne zaštite) klasificiraju se na temelju sljedećih kategorija: topničke utvrde (pozicije za pucanje), minobacačke pozicije za pucanje, sustav utvrde za strojnice, utvrde za mitraljeze, bojna kola, topničke utvrde za interventno artiljerijsko oružje, mjesta za nadgledanje, skloništa, rovovi za borbu i za kretanje, tehničke prepreke i lažne utvrde.

Materijali tih objekata su većinom: nepečena cigla, suharak, opeka, kamen, armirani beton, neobrađen kamen. Sveukupno je izrađen 91 komad zaštitnih okruga od planiranih 223 komada. Od toga su dva okruga su izrađena u Željezničkoj županiji, a 20 okruga su ostvarena u Zali. (SUBA J. 2010).

U onome što slijedi nabrojiti ćemo zaštitne okruge ostvarene u županijama Željezne i Zala. Brojka od četiri znamenke na početku šifre označuju zaštitni okrug bojne, označuju uporišta satnije.

Tablica 1. Izgrađeni okruzi i uporišta prvog zaštitnog pojasa (glavnog zaštitnog pojasa) u županiji Željeznoj i Zali (SUBA J. 2010. 113. p.):

1000 Óriszentpéter	1019 Tótszentmárton
1002 Bajánsénye	1021 Semjénháza
1005 Nemesnép	1025 Murakeresztúr –DK- 2 Km
1006 Resznek	1027 Zákány
1007 Belsősárd	1010 Kútfej – K – 2 km
1008 Rédics	1011/a Lovászi-K-2 km
1012 Tornyiszentmiklós	ri
1015 Murarátka	1017 Letenye

Tablica 2. Izgrađeni okruzi i uporišta prvog i drugog vojnog položaja prvog zaštitnog pojasa u županiji Željeznoj i Zali (SUBA J. 2010. 114 p.):

1129/a Lovászi	1130/a Tormafölde
1175 Csesztreg	1176 Lenti
1179 Szepetnek	1180 Bajcsa

Tablica 3. Izgrađeni okruzi i uporišta drugog i trećeg zaštitnog pojasa u županiji Željeznoj i Zali (SUBA J. 2010. 115-116. p.)

1242 Csömödér	1226 Galambok	1243 Nemesvid
---------------	---------------	---------------

Županija Zala

Na zalskom odjelu pripremili su se za napad iz jugozapadnog smjera. Očekivali su agresiju u prvom redu iz smjera Rijeka – Trieszt. Pogranična zona županije namještena sitnim naseljima, ima dva značajna grada Nagykanizsu i Zalaegerszega. Obrada i proizvodnja nafte u Zali igra vrlo značajno ulogu u nacionalnom gospodarstvu. Izgrađeni zaštitni okruzi bojna i uporišta satnije bili su u županiji sljedeći:

Tablica 4. Izgrađeni zaštitni bojni okruzi i uporišta satnije bili su sljedeći u županiji. (SUBA J. 2010. P. 138.)

I-006 1005 Nemesnép	I-007 1006 Resznek
I-008 1007 Belsőárd	I-009 1008 Rédcis
I-011 1010 Kútfej-K-2 km	I-012 1011/a Lóvási-K-2 km
I-013 1012 Tornyiszentmiklós	I-014 1013 Dobri
I-016 015 Murarátka	I-017 1017 Letenye
I-019 1019 Tótszentmárton	I-021 1021 Semjénháza
I-023 1023 Fityeháza	I-024 1025 Murakeresztúr-DK-2 km
I-1-04 1129/a Lovászi	I-1-05 1130/a Tormafölde
I-2-02 1175 Csesztreg	I-2-03 1176 Lenti
I-2-07 1179 Szepetnek	I-2-07 1180 Bajcsa
II-01 1242 Csömödér	III-05 1226 Galambok

Većina izgrađenih zaštitnih okruga bojni i uporišta satnije slijedili su granični pojas od 15 km. Prvobitan cilj je bio osiguranje odsjeka Lenti – Murakeresztúr. Tu se nalazila većina prometnih crta, za koje je bilo potrebno osigurati obranu s točke gledišta kretanja odreda: glavna cesta koja spaja Letenyu sa Nagykanizsom, željeznička glavna linija Murakeresztúr – Gyékényes, koja je u blizini granične crte te objekti MAORT-a u Nagykanizsi, u Lovászi, u Bázakerettyi, u Budafi (SUBA J. 2010.).

Županija Vas

Željezna županija je trebala biti u sustavu obrane između južnog i zapadnog dijela. Odlučili su se za izgradnju sveukupno pet bojnih obrambenih okruga od kojih je izgrađeno samo dva okruga: I-002 1001 kod Óriszentszépe, I-003 1002 kod mjesta Bajánsénye. Prvi obrambeni pojas se usteže 4 – 5 km od državne crte. Obrambeni objekti bi trebali štiti praktički cestu Szentgotthárd-Zalalövő i željezničku crtu Muraszombat – Zalaegerszeg (SUBA J. 2010.).

Nekoliko aspekata događaja i osvete godine 56. u Zali

Dnevni list, koji je usmjeravao županijsko ustrojstvo Mađarske radničke partije u broju od datuma 24. listopada, ocijenio je proturevolucijskim djelatnostima događaje prijašnjih dana, a isto tako je pisao u sljedećem broju idućeg dana. Dva broja su izašla tog dana, drugi broj je objavljen u obojanom okviru nacionalnih boja te je komentirao vjerno stvarnost situacije. Najveća demonstracija je bila u Nagykanizsi 26. listopada u kojoj su sudjelovali studenti grada, zaposlenici Pošte i MÁV- a (Mađarska Državna Željeznica) odnosno jedan domobranski odred.

Masa ljudi je proživljavala događaje u glavnom gradu i zahtijevali su ostavku Rákosisija i Gerőa. Usred povorke pjevali su Kossuthove pjesme i kod kipa 1848. izrecitali su himnu. 26. listopada prošao je s mirnim demonstracijama u Zalaegerszegu. Međutim 27. listopada u Zalaegerszegu i u Nagykanizsi bili su krvavi događaji. U glavnome gradu županije masa je zahtijevala da iz Županijskog odbora sjedišta izađe prvi tajnik István Dénes, te da pođe s njima. On nije bio raspoložen za to i prijetio je masi, govorio im neka odu i formiraju vijeće radnika. Nakon formiranja vijeća nisu bili ipak raspoloženi za odlazak te je na to ponašanje odgovor bio pucanje puške. Povodom pucanja ozlijeđeno je sedam osoba i poginula su dvije osobe. U Nagykanizsi pred zgradom partijske komisije pucali su na omladinu koja je tražila oružje. Pri tome je više njih ozlijeđeno. Pred Hotelom Pannónia od strane snage unutrašnje sigurnosti smrtno je pogođena jedna žena. (MOLNÁR A. 1996.).

Kadarska konsolidacija nije bila prijateljska u početnom razdoblju. Nakon rušenja revolucije od strane Sovjeta, bile su samo policijske jedinice odgovorne za osiguranje novog reda, ali nisu bile dovoljne za to. Državna uprava za sigurnost (ÁVH) raspala se, armija nije bila potpuno pouzdana. Stoga su osnovali pouzdani komunisti, članovi bivšeg ÁVH, lojalni policajci i vojnici iz oružanih snaga, novu organizaciju „paravojne postrojbe”. Njihove zadatke preuzela je u veljači 1957. godine novo formirana organizacija Radnička straža. U onome što slijedi citiram iz izvještaja „paravojne postrojbe” o nekoliko provedenih akcija, s ciljem predočenja kakvoće njihove djelatnosti i habitusa. (MOLNÁR A. 1996. pp. 372-373.):

1956. XII. 13. Rastjerivanje demonstracija žene. Prvo djelovanje satnije oružane snage za unutrašnju sigurnost. Oružane snage za unutrašnju sigurnost koristile su oružje te je bilo potrebno pucanje u masu u večernjim satima kada je htjela masa osloboditi uhićene. Demonstracije su rastjerali domobrani zajedno sa satnijom.

14. svibnja 1957. držeći se za ruke sa domobranima, graničnom policijom i s policijskom upravom, tražeći kontrarevolucionare, pročešljali su šumu u Nagykapornaku. Tijekom tog legitimiranja ozlijedio je domobrana Ferenca Séniga jedan kontrarevolucionarni razbojnik, koji je podlegao ozljedama.

14. ožujka 1957. godine završila je demonstracijskom povorkom Policijske uprave, Domobrana, Granične policije i satnije pod potpunim naoružanjem, koju su radnici prihvatili smireno vidjevši snagu.

Gore navedeni citati pokazuju da su se oružane snage za unutrašnju sigurnost sa sirovom snagom, ne poštujući čovjekov život, osvetili događajima iz listopada 1956. godine. Jezik izvještaja pokazuje nisko obrazovanje, prokazuje neobrazovane ljude. Oni su prije svjetskog rata u većinom slučajeva izbjegli iz niskih društvenih slojeva (sluge, nadničari, radnici). Krajem pedesetih godina slijedilo je ublažavanje između država socijalističkog bloka i „posebnog putnika“ Jugoslavije. Počelo je otvaranje i prema zapadnoj Europi. Otvaranje u pogledu zapada

uključilo je našeg južnog susjeda u sustav uvoza i izvoza kao miješanu državu: većina malo-prodajne potrošačke robe, koje direktno nisu bile uvezene u Mađarsku ušlo je u našu državu putem jugoslavenskog privatnog importa.¹³⁶⁵ Od sredine šezdesetih godina osvježene su ponovo prekogranične veze. Razlikujemo dvije vrste u razmjeru na dvije države, one veze koje se organiziraju na mjestu i one koje se centralno organiziraju. S ciljem razvoja suradnje došlo je na red više centralno organiziranih tečajeva za otkrivanje činjenica i prijedloga.

Godine 1969. za kompleksno usmjeravanje rada prijedloga je osnovan Mađarsko – jugoslavenski stalni pododbor za urbanizaciju i prostorno uređenje, čiji zadatak je bio ispitivanje mađarsko – jugoslavenske pogranične zone, izrada i usuglašavanje razvojnih koncepcija. Pripadalo je zadacima, po prijedlogu pododbora, izrada regionalnog razvojnog plana obrežja Órség-Lendvai u smjeru turizma i odmarališta zajedno sa slovenskim Odborom za zaštitu okoliša i prostorno uređenje te sa geografskom institucijom Fakulteta Ljubljane. Izrada razvojne koncepcije područja Podunavlja te izrada studija učinaka hidroelektrana, koje bi bile na Dravi i Muri, ostvarila se u zajedničkom radu s Urbanističkom institucijom u Osijeku.¹³⁶⁶ Najveći problem u vrijeme socijalizma i razvoja jugoslavenske – mađarske granične zone se skrivao u iskorištavanju okolice Drave i Mure, uz očuvanje okoliša. 1978. u okviru Međudržavnog sporazuma su predane preporuke za rješenje tih problema. Prethodno nastanku međunarodnog planiranja u okviru institucije, stvorili su se konkretni predmetni naputci, kao na primjer predaja željezničkog mosta u Gyékényesu u travnju 1960. godine.

Kako sam ranije predstavio, reguliranje jugoslavensko – mađarskih odnosa započelo je u 1960-im godinama, a omogućilo je razvijanje prekograničnih odnosa gradeći odnose od kojih je nastao pokret izgradnje službenih, poslovnih odnosa između pograničnih gradova i županija. Započet je sedamdesetih godina. Zbog federativne strukture Jugoslavije uspostavljeni su odnosi različitih karakteristika na pojedinim dijelovima zajedničke granice. Na dijelu hrvatsko – mađarske granice bili su dominantni međugradski odnosi, kao što je bilo kod utemeljenja odnosa grada prijatelja između Osijeka i Pečuha godine 1973., a koji funkcionira i danas. Postepeno su se izgradili i poljoprivredni odnosi. Proizvodne zadruge oko grada Mohácsa su sklopili međunarodni šećerni vertikalni sporazum sa šećeranama iz Belog Manastira, iz Belja i iz Županje. Suradnja je utemeljena na komparativnim prednostima.¹³⁶⁷ Mađarska proizvodnja

¹³⁶⁵ Golobics P. 2001: A határmenti térségek/régiók együttműködésének lehetőségei a Dél-Dunántúlon. (Mogućnosti suradnje pograničnih regija na južnom Podunavlju) Közlemények a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Tanszékeiről. Pécs, pp. 28-29.

¹³⁶⁶ Zala Gy. 1988: A határmenti együttműködés szükségessége, eddigi főbb eredményei és problémái. In.: Erdősi F. és Tóth J. (szerk.) A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái A Ts-2/2 program iroda

¹³⁶⁷ Gulyás L. 2005: Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig. Sudbina dvije regije Gornje Ugarske i Vojvodine od Austrijske – mađarske monarhije do danas.) Hazai Térségfejlesztő Rt. Hn. 233 p. 18

na veliko je na osnovi žetvenog prinosa nadmašila jugoslavenskog partnera, a susjedne šećerane, koje su bile opremljene njemačkom tehnologijom, pokazale su se uspješnijim u dobivanju šećera od mađarskih proizvođača. Ta suradnja je utemeljena na socijalističkoj gospodarskoj organizaciji: nisu pojedina poduzeća osnovala direktne kontakte s mađarskim proizvodnim zadrugama, nego je suradnja tekla po reguliranim okviru međunarodnim Ugovorima. Od šezdesetih godina krenuo je dvosmjerni turizam, koji se pretvorio u nekim mjestima u zdravstveni turizam.¹³⁶⁸ U Mađarskoj su bili ciljni punktovi kupaca gradovi: Nagykanizsa, Nagyatád, Kaposvár, Pécs, a u Hrvatskoj: Čakovec, Koprivnica, Virovitica, Osijek. Razne košare proizvoda karakteristične su za pojedina desetljeća.¹³⁶⁹ Jugoslavija je značila za mađarske državljane otvaranje prema zapadu, gdje su bila dostupne u mnogim slučajevima, za socijalističke države nedostupne i zabranjene usluge. Osamdesetih godina zbog inflacije i gospodarske nestabilnosti jugoslavenski su državljani uložili svoj novac u mađarske banke. Devedesetih godina navedene su financijske uštedevine bile temelji poduzeća koja su se osnovala u Mađarskoj, a bila su u vlasništvu Hrvata i Srba.

Sedamdesetih i osamdesetih godina otvoreni su novi granični prijelazi, koji su generirali razvoj poslovnih odnosa. Godinama prije je jedini cestovni prijelaz bio kod Letenye, a sada su se otvorili prijelazi kod Udvara, Drávaszabolcsa, Barcsa i u Berzencima i tako je prekinut prijašnji paralizirani nedostatak odnosa. Udvar u osovini Dunava ostvario je slabu protutežu osovine Budapest – Letenye – Rijeka, a Drávaszabolcs je dao ogromni poticaj kupovnom turizmu u Pečuhu i uHarkányu. Otvaranje graničnog prijelaza u Barcsu nudilo je nove mogućnosti razvoja samome gradu, koje nisu u dovoljnoj mjeri iskorištene.

Sveukupno možemo reći da je prije nego što je buknuo južnoslavenski rat, malogranični promet, koji se organizirao na osnovi spontanosti privatnih trgovina, karakterizirao prekogranične odnose dviju država, pokraj kojih su se pojavili i državno-organizirani oblici prvenstveno na području poljoprivrede u obliku poljoprivrednih sporazuma. Na osnovi današnjih iskustava naš je stav da su ti odnosi prvi znakovi samoorganiziranja, koji su u pogledu učinkovitosti daleko u zaostatku prema zapadnoeuropskom iskustvu. Pretpostavlja se da, ukoliko bi Jugoslavija krenula putem demokratskog razvoja devedesetih godina, rezultate pogranične suradnje mogli usporediti s austrijskim rezultatima.¹³⁷⁰

¹³⁶⁸ Harkány, Nagyatád, Siklós

¹³⁶⁹ Tijekom godine 70-tih i 80-tih mađarski kupci su kupovali „zapadne“ proizvode, pogotovo odjeću i elektroničke proizvode (Gorenje), koji su predstavili višu tehničku kvalitetu, u Jugoslaviji. Za vrijeme 80-tih godina zbog sve jače inflacije dolazili su ljudi iz Jugoslavije pretežno ciljem kupnje prehrane.

¹³⁷⁰ Golobics P. 2001: A határmenti térségek/régiók együttműködésének lehetőségei a Dél-Dunántúlon. (Mogućnosti suradnjepograničnih regija na južnom Podunavlju) Közlemények a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Tanszékeiről. Pécs, p. 30

Kratko desetljeće nakon promjene režima

U sustavu uvjeta suradnje došlo je do znatne promjene nakon što je buknuo južnoslavenski građanski rat. Od 1991. godine značio je najveći izazov prihvat izbjeglica na južnom dijelu granice. Nakon raspleta otvorenog hrvatsko-srpskog konflikta došlo je do ratnog stanja u susjedstvu mađarsko – hrvatske granice. Neke teritorije Hrvatske, gdje žive i Mađari, bile su pod srpskom okupacijom (Baranjski trokut, istočna Slavonija, zapadni Srem). Konačna odredišta su bili gradovi pokraj granice kao Mohács, Nagyharsány, Siklós, Harkány za izbjeglice iz Hrvatske. Najveći izbjeglički logor je funkcionirao u Nagyatádu.¹³⁷¹

Kontakti su ukinuti skoro do kraja na graničnom dijelu istočno od Barcsa. Dominantni oblici suradnje su do tog vremena, osim turizma i kupovine, nestali, a njihovo mjesto je preuzelo crno i sivo gospodarstvo. To uključuje i svaku vrstu ilegalne trgovina podrazumijevajući i trgovinu oružjem i valutom te krijumčarenje ljudi. Navedene djelatnosti ograničila je znatno, uz organe za čuvanje javnog reda i mira, i rijeka Drava, kao granična rijeka. Nestao je sasvim svaki oblik gospodarske suradnje, čiji obim je pao na nulu s točke gledišta nacionalnog gospodarstva. Na početku 1990. godine mađarsko gospodarstvo borilo se sa znatnom strukturalnom krizom, njegov učinak je znatno nazadovao, što je još otežalo situaciju. Mađarska nastavlja vanjsku gospodarstvenu orijentaciju s ciljem da radi u tom vremenskom razdoblju na jačanju zapadnih odnosa, ulog Hrvatske se devalviralo. Tome je još pridonijela ratna neizvjesnost i nesigurnost zbog čega su mađarski investitori i poslovni partneri zaobišli južnog susjeda. Prijašnji kontakti među državama potpuno su nestali i ograničili se praktički na privatnu trgovinu. Isključivo je vrijedan spomena obim uvoza goriva s Mađarske strane. Zastoj u bipolarnim gospodarstvenim odnosima potvrđuje i smanjenje graničnog prometa. Godine 1990. bio je cjelokupni putnički promet 11,9 milijuna, a 1996. pao je zbroj putničkog prometa na 700 tisuća osoba.¹³⁷²

Procjena Hrvatske države znatno se poboljšala u mislima mađarskog političko-gospodarstva nakon izbora 1998. godine. Najupadljiviji pokazatelj toga je namjera uključivanja u obnovu riječke luke od strane Mađara. Neizostavna je za mađarsku vanjsku trgovinu kao jedna pouzdana luka na Jadranu. Mada Kopar više odgovara tim uvjetima i više je odgovarao u pogledu poslovanja proteklih 15 godina. To proizlazi iz toga što je dostupnost Rijeke teška, željezničke nadogradnje nisu odgovarajuće kvalitete na većem djelu puta. 1990-ih godina najčešće

¹³⁷¹ Hajdú Zoltán (1998): A magyar-horvát államhatár menti együttműködés lehetőség. (Mogućnosti suradnje u pograničnoj zoni mađarske – hrvatske granice) In: Balogh András. – Papp Gábor. (szerk.): Magyarország az európai regionális együttműködésben. (Mađarska u europskom regionalnom razvoju) MTA RKK Magyar Külügyi Intézet. pp. 103-117.

¹³⁷² Golobics Pál.-Merza Péter. (2002): Polarizálódó világgazdaság. (Polarizacija svjetskog gospodarstva) Nemzetközi együttműködés. (Međunarodna suradnja) PTE Földrajzi Intézet. Pécs. 207 p.

korištene i najpouzdanije osovine željeznice bile su: Murakeresztúr – Čakovec (Csáktornya) – Zidani Most – Ljubljana preko Kopera; Gyékényes – Koprivnica (Kapronca) – Zagreb – Zidani Most – Koper, Gyékényes – Zagreb (Zágráb) – Rijeka (Fiume). Osim toga jadranske luke imaju veliki neiskorišteni kapacitet. Njihov pristup posebno je kompliciran po liniji Zagreb – Ogulin – Knin. Pristupu Rijeci bi znatno pomogla izgradnja linije Karlovac – Ogulin – Rijeka, koja bi za minimalno 50% smanjila troškove i trajanje puta.¹³⁷³

Nakon 15. siječnja 1998. godine došlo je do znatne promjene u životu naše susjedne Hrvatske.

Oslobođenjem Baranjskog trokuta ponovo je stekla potpunu samostalnost teritorijalnog integriteta. To je znatno pomagalo u daljnjem proširenju naših gospodarskih odnosa. Važno je i to što je poslije smrti Franje Tuđmana pokrenut tijek otvaranja prema susjednim državama i prema Europskoj Zajednici. Bilateralni gospodarski odnosi pokrenuti su od te godine na strmom razvojnem terenu.

LITERATURA:

- HAJDÚ Z. 2008: *A magyar-jugoszláv kapcsolatok a hidegháború időszakában (1948-1955) (Mađarsko – jugoslavenski odnosi za vrijeme Hladnoga rata)* In.: A baranyai államhatár a XX.Században. (Baranjska državna granica u XX. stoljeću.) HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Pécs, pp. 69-77.
- JAKUS J. 2009: *Konfliktushelyzet Magyarország és Jugoszlávia között a hidegháború kezdetén. a Magyar Néphadsereg állapota és háborús tervei Jugoszlávia ellen az 1950-es évek elején. Konfliktno stanje između Mađarske i Jugoslavije na početku Hladnog rata) Stanje Mađarske nacionalne armije i ratni planovi protiv Jugoslavije na početku 1950-tih godina.)* In: Tóth Sándor A. (szerk.) „A déli végeken...” Tanulmányok Magyarország és Jugoszlávia között a bácskai térségben kialakult hidegháborús konfliktusról. (Na južnom kraju... Studije o konfliktu između Mađarske i Jugoslavije u Bačkoj regiji za vrijeme Hladnoga rata) Eötvös József Főiskola Kiadó. Baja, pp. 73-80.
- JAKUS J. 2012: *Titkos háború a déli államhatár mentén az 50-es évek elején. (Tajni rat po južnoj granici na početku 50-tih godina)* In: (szerk.) Gulyás L. Közép-Európai Közlemények. 2012/1. V. évfolyam. 1. szám. No. 16. pp. 42-54.
- MÉSZÁROS Z. 2009: *Az 1948-as fordulat a Szovjetunió és Jugoszlávia kapcsolatában. Preokret u odnosu Sovjetskog Saveza i Jugoslavije 1948. godine* In: Tóth Sándor A. (szerk.) „A déli végeken...” Tanulmányok Magyarország és Jugoszlávia között a bácskai térségben kialakult hidegháborús konfliktusról. (Na južnom kraju... Studije o konfliktu između Mađarske i Jugoslavije u Bačkoj regiji za vrijeme Hladnoga rata) Eötvös József Főiskola Kiadó. Baja, pp. 67-72.

¹³⁷³ Erdősi Ferenc (2005): *Magyarország közlekedési és távközlési földrajza. (Prometna i telekomunikacijska geografija Mađarske)* Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs. 504 p.

- MOLNÁR A. 1996 (szerk.): Zala megye történelmi olvasókönyve. (Povijesna čitanka županije Zala) *Kitelepítés a jugoszláv határsávból. (Iseljenje iz jugoslavenske granične zone) Az MDP Megyei Bizottságának jelentése a Központi Vezetőséghez a kitelepítések menetéről és a lakosság ezzel kapcsolatos hangulatáról (részletek) 1950. június 23.* (Izveštaji županijskog odbora MDP prema središnjoj Upravi o tijeku iseljenja i o raspoloženju stanovništva) Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg, pp. 346-348.
- MOLNÁR A. 1996 (szerk.): Zala megye történelmi olvasókönyve. (Povijesna čitanka županije Zala) *27. listopad 1956.godine 1956. október 27. Tragikus események Zalaegerszegeen és Nagykanizsán a Zala című lap beszámolója két városban lezajlott lövöldözésekről.* (Tragični događaji u Zalaegerszegu i Nagykanizsi) pp. 363-365.
- MOLNÁR A. 1996 (szerk.): Zala megye történelmi olvasókönyve (Povijesna čitanka županije Zala). 1957. november. *A karhatalom akciói Zalában. (Akcije oružane snage za unutrašnju sigurnost, izvještaj) A megyei karhatalmi század tájékoztató jelentése az MSZMP Központi Bizottsága számára az eddig végzett munkáról (részletek).* pp. 371-372.
- SALAMON K. 1998: *Magyar történelem 1914-1990. (Mađarska povijest 1914-1990) Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest 322. p.*

SUMMARY

Abstrakt: The Yugoslav – Hungarian border was a special zone during the Cold War. There was a special „little Cold War” in the border area. Hungary, under the leadership of Matthias Rákosi, tried to take action against Yugoslavia, the „separate passenger”, following the Stalinist spirit. Mátyás Rákosi was Josif Visarionovic’s most faithful student of Stalin. Its ethnic insensitivity has also been significantly affected by the Croatian nationality living along the border. The aim of the study is to present the political thinking of the period and its effects on everyday life in Zala County in the fifties and its changes until the change of regime.

Keywords: Cold War, fifties, regime change, Zala county